

The proposed article is based on such fundamental principles of historical research as scientific objectivity and historicism. The analyzed works were systematized by the lines of the research.

The main aim of the article is to analyze the main historiographical approaches to the studying of a given problem, the degree of its scientific development, as well as the prospects for further investigation of the repressive of the activities of the social and Christian movement in the late nineteenth and early twentieth centuries.

It is established that the researchers have paid the greatest attention to the elucidation of the sources of studying the social-Christian movement, its prominent representatives.

This article, which is based on the scientific achievements of domestic historians on this problem, shows that the social-christian movement in Halychyna in the late nineteenth and early twentieth centuries was represented by a number of bright personalities, such as O. Barvinskyy, K. Studinskyy, O. Makovey, A. Vakhnyanin. For his small number he played a significant role in the Ukrainian social and political life.

The scientific novelty consists in the creation of a integral picture of the historiography of the activities of the social-christian movement in the late nineteenth and early twentieth centuries.

Key words: social-christian movement, modern historiography, Halychyna.

УДК 94(477) : 35207 «1870/1914»

В.М. Коробка

ДУМИ Й УПРАВИ НА ЧОЛІ ДОПОМОГИ НУЖДЕНИМ У МІСТАХ КАТЕРИНОСЛАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

У статті розглядається спільна діяльність міського самоврядування, установ суспільного піклування та добродійців у Катеринославській губернії в останній третині ХІХ – на початку ХХ ст. Надання допомоги нужденним у відповідності до законодавства виявлялося в утриманні богаділень, нічліжних притулків, допомозі добродійним установам, утриманні закладів допомоги бідним та індивідуальній матеріальній допомозі загрузлим у злиднях городянам. У всіх цих справах муніципальні органи користувалися вельми суттєвим джерелом фінансування у вигляді благодійних пожертвувань.

Ключові слова: допомога нужденним, благодійність, Катеринославська губернія, міські думи та управи, Городове положення 1870 р.

У підросійській Україні останньої третини ХІХ – початку ХХ ст. суспільне піклування було складовою частиною громадського життя. Допомогу людям, що зазнають матеріальної нужди, надавали конфесійні організації, органи місцевого самоврядування, громадські організації та приватні особи. Благодійництво мало різні мотиви. Це могли бути релігійні ідеали та турбота про душу свою безсмертну, співчуття та усвідомлення солідарності між членами суспільства, почуття обов'язку перед народом, а в деяких випадках – честолюбство і самореклама. У будь-якому разі, допомога незаможним, хворим, калікам, престарілим була практичною формою гуманізму як вищої форми людської поведінки. І в регіональному, і в часовому та інституціональному розрізі проблема суспільного піклування в містах Катеринославської губернії в останній третині ХІХ – на початку ХХ ст. не отримала

достатнього висвітлення. Отже, розкриття його окремих подробиць сприятиме збагаченню змісту вітчизняного містознавства.

У статті умовно називаємо суспільним піклуванням сукупність організованих дій із надання допомоги особам, які перебувають у обставинах відсутності достатніх засобів до існування та не можуть без сторонньої допомоги їх подолати. У той самий час поняття «благодійництво» використовується тут як безкорислива пожертва матеріальної, грошової, організаційної чи іншої допомоги приватними особами або громадськими установами, чи церковними організаціями на користь нужденних.

Діяльність органів міського самоврядування в Катеринославській губернії в останній третині XIX – на початку XX ст. з організації допомоги нужденним розглядалась уривчасто С. Нестерцовою [16] В. Коробкою [12]. О. Двуреченською [1]. К. Петровою [24], О. Кравченко [13], С. Татариним та Д. Бондарцовим [27].

Мета розгляду – з'ясування ступеня участі установ міського самоврядування Катеринославської губернії в останній третині XIX – на початку XX ст. в сфері суспільного піклування.

Зі стрімким розгортанням урбанізаційних процесів у губернії зростала кількість бідних та нужденних. З виданням Городового положення 1870 р. відповідальність за допомогу їм у містах було покладено на муніципальні органи. З початку 70-х рр. XIX ст. деякі міські управління Катеринославської губернії завідували богадільнями – притулками для інвалідів, убогих, непрацевдатних та старих людей. Так, Катеринославська міська богадільня була заснована для догляду бідних міщан-християн і збанкрутілих купців міста. Приміщення, в якому вона розташовувалася, було побудоване в 1870 р. на міській землі, на пожертвуванні благодійниками 3943 руб. Деревину для будівництва притулку відпустила дума зі старих споруд, що належали місту [23, с. 109].

Грошове забезпечення богадільні здійснювалося за рахунок орендних доходів (1952 руб.) з 723 десятин землі, подарованої місту спеціально для цієї цілі спадковим почесним громадянином П. Белявським. Вартість догляду однієї особи у притулку з початку становила 77 руб. на рік. Завідування богадільнею здійснювалося під безпосереднім наглядом міської управи спеціально обраним думою для цієї справи попечителем [23, с. 109]. З 1 червня 1879 р. нагляд за притулком було доручено гласному місцевої думи Хреннікову. Того ж року в богадільні доглядалося п'ятнадцятеро літніх і калічних людей [8].

У новомосковський притулок, що утримувався на кошти міської громади й різні пожертвування для догляду, приймали осіб усіх станів без розрізнення статі і віку [23, с. 114]. У 1878 р. їх нараховувалося 11 осіб, а утримання коштувало 105 руб. [7].

Плідні стосунки встановилися між маріупольським громадським управлінням і місцевим благодійним товариством, що було засновано в 1876 р. [3, арк. 32]. Правда, з початку діяльності громадської організації допомога міської думи їй була доволі символічною. Так, у кошторисі на 1877 р. передбачалося виділення товариству на медикаменти для бідних городян 200 руб. [6]. У 1880-х рр. узвичаєною вже була сума, що видавалася на ті ж потреби – 500 руб. [25, с. 112 – 113]. Проте бували й винятки, от як у 1892 р., з приводу епідемії холери, за постановою думи товариство отримало 1500 руб. [3, арк. 32 зв.].

У 1898 р. зазначена благодійна організація була з дозволу губернатора перетворена на Товариство допомоги бідним м. Маріуполя, що давало змогу розширити програму діяльності, наприклад, обзаводитися нерухомим майном. Як першочергове завдання, загальні збори товариства визначили – влаштування у місті нічліжного будинку.

Здійснюючи купівлю у приватної особи приміщення під нічліжку, Товариство поміж інших коштів використало довгострокову позику (14000 руб.) у Донському земельному банку. Міська дума з прихильністю поставилася до цієї кредитної операції і, коли вона здійснилася, ухвалила рішення про прийняття на рахунок міста щорічного погашення боргу (1370 руб.) фінансовій установі [15].

Маріупольське міське управління разом із повітовим земством намічали ще у 1880 р. відкрити й утримувати спільним коштом богадільню. Але цей задум залишився нездійсненим. Притулок для непрацездатних було влаштовано 1899 р. на міській землі в пам'ять покійного А. Хараджаєва, знаного міського добродійника, завдяки пожертвуванню на це 15000 руб. його вдовою Софією Іванівною Хараджаєвою. З цього приводу міська дума ухвалила рішення про щорічне внесення в кошторис 500 руб. на утримання там п'яти людей похилого віку [10, с. 198 – 199; 9, с. 195].

На початку ХХ ст. громадське управління Маріуполя щорічно виділяло гроші ще низці благодійних установ і організацій. Так, Маріупольському товариству піклування про дітей виділялося 1000 руб. Ця благодійна установа не тільки надавала нужденним матеріальну допомогу (гроші, харчі та паливо), але й утримувала дитячий притулок і навчальну майстерню крою і шитва [11, с. 264 – 265].

Невеликі за розміром суми отримували в місті товариства порятунку на воді (50 руб.) та товариство взаємодопомоги службовців маріупольського міського громадського управління на освіту дітей (150 руб.) [26, с. 190].

Завідування Бахмутською богадільнею, що була заснована 1868 р. для догляду людей переважно місцевого міщанського стану обох статей, здійснювали троє, обраних думою, попечителів під наглядом міського голови. Притулок розташовувався у дерев'яному приміщенні, збудованому на міські кошти. Одночасно у закладі могло доглядатися 16 осіб. Богадільня мала свій капітал, що утворився з пожертвуваних 4000 руб., вкладених у білети державної ренти – особливого виду державної позики. На проценти від запозиченого капіталу та на інші внески здійснювалося утримання установи, що становило у середньому 30 руб. на одну особу на рік [23, с. 114 – 115]. У 1878 р. доглядалося 15 осіб, їх забезпечення коштувало 546 руб. [7].

Будівля, в якій було розташовано притулок, через тісноту не відповідала у повній мірі своєму призначенню. Тому 1889 р. міська дума доручила управі продати її для купівлі на виручені кошти більш зручного приміщення [17, с. 18]. Через невдалі спроби продажу міське управління 1893 р. зрештою дійшло висновку про те, що під богадільню краще збудувати новий будинок. Разом з цим, у кошторис 1893 р. на спорудження нового приміщення притулку було внесено 6000 руб. [18, с. 25]. Після завершення всіх будівельних робіт розміщення богадільні у новому кам'яному будинку відбулося у вересні 1895 р. [19, с. 23].

Поступово збільшувалися витрати на кожну людину, яка доглядалася у притулку. Так, у 1898 р., коли у ньому доглядалися семеро чоловіків і дев'ятеро жінок, грошове забезпечення богадільні обходилося міському бюджету в 1275 руб., що складало 76 руб. на кожного, хто перебував під громадською опікою. Крім того, утримувалися на окремих квартирах із платнею за них від міста дві жінки, що у зв'язку із хворобливим станом потребували особливого догляду [20, с. 17]. У 1913 р. на притулок місто виділило 2686 руб. [21, с. 42 – 43].

В Олександрівську станом на 1899 р. щорічну матеріальну підтримку з міського бюджету отримували лише дві благодійні установи – дитячий притулок на п'ятдесят дівчат (500 руб.), а також нічліжний будинок на вісімдесят осіб, що утримувався на кошти місцевого благодійного товариства «Братство в ім'я Покрови Пресвятої Богородиці» – 50 руб. [9, с. 185].

У 1899 р. в Олександрівську міську думу від начальника губернії надійшла пропозиція організувати в місті громадську установу з піклування про бідних. З цього приводу розпорядчим органом самоврядування 16 травня і 14 жовтня 1899 р. було прийнято відповідну ухвалу. Міські діячі знайшли самобутній спосіб розв'язання завдання – не відкривати нового благодійного органу через те, що наявне в місті Покровське братство сповна відповідає завданням піклування про бідних. Цілковите вирішення питання вимагало лише розширення його діяльності, що на думку гласних, можливо завдяки наданню йому з міського бюджету, починаючи з 1900 р., щорічної допомоги в розмірі 400 руб. на весь час його існування в прийдешньому. Крім того, представниками від міста до складу ради братства були призначені гласні Д. Гаврилов і Я. Новицький [22, с. 191 – 192].

Павлоград на 1899 р. утримував богадільню, в якій доглядалися 19 чоловіків і 14 жінок [9, с. 201]. Верхньодніпровськ за відомостями на 1899 р. не утримував жодного благодійного закладу [9, с. 191].

На початку ХХ ст. міські громадські управління здійснили низку масштабних акцій у галузі благодійності. Так, за ухвалою Луганської міської думи 3 січня 1902 р. в місті було відкрито богадільню на 18 осіб. Попечителькою її було призначено дружину міського голови Н. Вербовську [4, арк. 44].

До числа добродійних дій, пов'язаних із міським самоврядуванням відноситься і вчинок колишнього начальника поліції Катеринослава І. Машевського, що в бутність міським поліцеймейстером, на власні кошти збудував на міській землі та цілком обладнав нічліжний будинок. Витрати на його утримання покривалися за рахунок нічліжної плати і, крім того, з того ж джерела надходив прибуток – 600 руб. У зв'язку з переведенням благодійника по службі в інше місце він звернувся 10 червня 1909 р. у міську управу з проханням прийняти притулок у ведення міста, що і було здійснено.

У 1913 р. цим нічлігом користувалися щоденно 130 – 200 осіб, з кожного нічліжника стягувалася платня в розмірі 5 коп. на день. Відвідувачі закладу отримували щодня з 1-го жовтня до 1-го квітня чай із цукром, а на Різдво і Великдень надавалися безкоштовні нічліг і частування [14, с. 50 – 51].

Однак, як відзначали за результатами обслідування гласні міської думи, через вплив безпритульних нічліжка станом на 1913 р. не в змозі була вмістити усіх, хто мав потребу у притулку. У зв'язку з цим бідний люд шукав пристановище у нічліжках, що належали приватним особам. А це були, як правило, підвальні поверхи – приміщення в антисанітарному стані. Для розв'язання проблеми виконавчі органи думи мали на меті спорудити новий будинок для нічліжного дому на 300 осіб [14, с. 51].

У Катеринославі зафіксовані різні способи вияву благодійності заможних городян із використанням установ громадського управління для виконання волі благодійників. Спадковий почесний громадянин Катеринослава І. Пчолкін заповів капітал (2000 руб.), що був прийнятий містом у 1879 р. з тим, щоб відсотки з нього роздавалися бідним городянам [8]. Відомі й інші непоодинокі факти такого роду благодійності. Так, різні особи віддавали на користь міст капітали, відсотки з яких призначалися жертвувателями, наприклад, для влаштування розговіння найбіднішим жителям міста. Таких коштів у 1908 р. надійшло до міської каси 357 руб. Міська управа ухвалила рішення про видачу цієї суми члену управи П. Волкову для використання у Великдень за призначенням [2, арк. 45]. Міське управління стосовно таких випадків виступало у якості своєрідної передавальної інстанції від жертвувателів до нужденних осіб.

**Видатки міських управлінь Катеринославської губернії
 на суспільне піклування в 1912 р. [5, с. 148 – 149, 150 – 151]**

Міста	Утримання богаділень	Утримання нічліжних притулків	Допомога благодій- ним установам	Утримання закладів допомоги бідним	Інші витрати	Всього	Загальна сума видатків за 1912 р.
						абс./%	
Катери- нослав	9121	4300	4586	930	250	19187 / 0,8%	2259830
Бахмут	2565	300	650	300	–	3815 / 2,3%	163655
Верхньо- дніпровськ	–	–	50	100	–	150 / 0,2%	90545
Луганськ	3007	–	475	–	100	3582 / 0,7%	480798
Маріуполь	800	–	3305	500	–	4605 / 1%	513904
Нікополь	–	–	10	–	–	10 / 0,01%	80222
Новомо- сковськ	1677	–	25	483	–	2185 / 1,3%	170824
Олександрівськ	–	–	3810	300	–	4110 / 1%	406836
Павлоград	1000	–	275	300	120	1695 / 1%	196444
Слов'яно- сербськ	–	–	100	200	–	300 / 2%	15303

Результати діяльності міських громадських управлінь катеринославської губернії у галузі суспільного піклування напередодні Першої світової війни певним чином відображає *табл.* За її відомостями основний видаток у галузі громадського піклування для міських управлінь Катеринослава, Бахмута, Луганська, Новомосковська і Павлограда у 1912 р. полягав в утриманні богаділень. Не брали участі в їх забезпеченні 4 міста – Верхньодніпровськ, Нікополь, Олександрівськ та Слов'яносербськ.

Кожне місто по мірі можливостей надавало допомогу благодійним установам. Причому серед інших витрат Олександрівська та Маріуполя в галузі суспільного піклування видатки на цю статтю були найбільшими. Разом з тим, як видно з *табл.*, кошти, що виділяли добродійним організаціям Верхньодніпровськ, Нікополь та Новомосковськ мали доволі символічний характер. До того ж міські управління, крім луганського та нікопольського, виділенням невеликих сум сприяли діяльності установ допомоги бідним. Фінансове забезпечення нічліжних будинків здійснювали тільки громадські управління Катеринослава і Бахмута.

Отже, міські управління у відповідності до законодавства здійснювали широку діяльність у сфері суспільного піклування, що виявлялась в утриманні богаділень, нічліжних притулків, допомозі благодійним установам, утриманні закладів допомоги бідним й виділенні земельних ділянок на міській землі для їх влаштування. З-поміж іншого практикувалась й індивідуальна матеріальна допомога нужденним городянам. У

цих справах муніципальні органи користувалися вельми суттєвим джерелом фінансування у вигляді благодійних пожертвувань.

Список використаної літератури

1. Двуреченська О. С. Органи міського самоврядування Катеринослава: формування, структура та напрямки діяльності (кінець XVIII – початок XX ст.) / О. С. Двуреченська. – Дніпропетровськ: Національний гірничий університет, 2006. – 169 с.; Dvurechenska O. S. Orhany miskoho samovriaduvannia Katerynoslava: formuvannia, struktura ta napriamky diialnosti (kinets XVIII – pochatok XX st.) / O. S. Dvurechenska. – Dnipropetrovsk: Natsionalnyi hirnychiy universytet, 2006. – 169 s.
2. Державний архів Дніпропетровської області. – Ф. 469, оп. 1, спр. 10; Derzhavnyi arkhiv Dnipropetrovskoi oblasti. – F. 469, op. 1, spr. 10.
3. Державний архів Донецької області. – Ф. 113, оп. 1, спр. 120; Derzhavnyi arkhiv Donetskoi oblasti. – F. 113, op. 1, spr. 120.
4. Державний архів Луганської області. – Ф. 60, оп. 1, спр. 3; Derzhavnyi arkhiv Luhanskoi oblasti. – F. 60, op. 1, spr. 3.
5. Доходы, расходы, специальные капиталы и задолженность городских поселений на 1912 год. – Петроград: Тип. Н.Я. Стойковой, 1917. – 532 с.; Dokhody, raskhody, spetsialnye kapitaly i zadolzhennost gorodskikh poseleniy na 1912 god. – Petrograd: Tip. N.Ya. Stoykovoy, 1917. – 532 s.
6. Екатеринославские губернские ведомости (далі – ЕГВ). – 1877. – №66. – 17 августа; Yekaterinoslavskie gubernskie vedomosti (dali – YeGV). – 1877. – №66. – 17 avhusta.
7. ЕГВ. – 1879. – №45. – 16 июня; YeGV. – 1879. – №45. – 16 iyunya.
8. ЕГВ. – 1880. – №26. – 29 марта; YeGV. – 1880. – №26. – 29 marta.
9. Екатеринославская губерния, памятная книжка и адрес-календарь на 1901 год. – Екатеринослав: Тип. Губ. правления, 1900. – 577 с.; Yekaterinoslavskaya guberniya, pamyatnaya knizhka i adres-kalendar na 1901 god. – Yekaterinoslav: Tip. Gub. pravleniya, 1900. – 577 s.
10. Журналы очередных и чрезвычайных заседаний Мариупольской городской думы за 1899 г. с приложениями. – Мариуполь: Тип. Д.И. Бабенко, 1900. – 247 с.; Zhurnaly ocherednykh i chrezvychaynykh zasedaniy Mariupolskoy gorodskoy dumy za 1899 g. s prilozhenimi. – Mariupol: Tip. D.I. Babenko, 1900. – 247 s.
11. Журналы очередных и чрезвычайных заседаний Мариупольской городской думы за 1906 г. – Мариуполь: Тип. С.А. Копкина, 1907. – 295 с.; Zhurnaly ocherednykh i chrezvychaynykh zasedaniy Mariupolskoy gorodskoy dumy za 1906 g. – Mariupol: Tip. S.A. Kopkina, 1907. – 295 s.
12. Коробка В. Общество пособия бедным города Мариуполя / В. Коробка // Актуальні проблеми науки та освіти. Матеріали VII підсумкової (2004 р.) науково-практичної конференції викладачів МДГУ: Зб. наук. праць / За редакцією К.В. Балабанова. – Мариуполь: МДГУ, 2005. – С. 118 – 121; Його ж. Как богатые помогали бедным в старом Мариуполе // Приазовский рабочий – 2005. – 7 сентября; Korobka V. Obshchestvo posobiya bednym goroda Mariupolya / V. Korobka // Aktualni problemy nauky ta osvity. Materialy VII pidsumkovoї (2004 r.) naukovo-praktychnoi konferentsii vykladachiv MDHU: Zb. nauk. prats / Za redaktsiieiu K.V. Balabanova. – Mariupol: MDHU, 2005. – S. 118 – 121; Yoho zh. Kak bogatyє pomogali bednym v starom Mariupole // Priazovskiy rabochiy – 2005. – 7 sentyabrya.
13. Кравченко О. В. Добродійність та опіка над дітьми на Катеринославщині у XIX – на початку XX ст. [Електронний ресурс] / О. В. Кравченко // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету – 2014. – Вип. XXXVIII. – С. 64 – 71. – Режим доступу: http://istznu.org/dc/file.php?host_id

=1&path=/page/issues/38/9.pdf; Kravchenko O. V. Dobrochynnist ta opika nad ditmy na Katerynoslavshchyni u XIX – na pochatku XX st. [Elektronnyi resurs] / O. V. Kravchenko // Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu – 2014. – Vyp. XXXVIII. – S. 64 – 71. – Rezhym dostupu: http://istznu.org/dc/file.php?host_id=1&path=/page/issues/38/9.pdf

14. Краткий обзор деятельности Екатеринославской городской управы за 1913 год. – Екатеринослав: Тип. бывш. Братства Св. Владимира, 1914. – 96 с.; Kratkiy obzor deyatelnosti Yekaterinoslavskoy gorodskoy upravu za 1913 god. – Yekaterinoslav: Tip. byvsh. Bratstva Sv. Vladimira, 1914. – 96 s.

15. Мариупольский справочный листок. – 1900. – №21. – 11 февраля; Mariupolskiy spravochnyy listok. – 1900. – №21. – 11 fevralya.

16. Нестерцова С. М. Благодійність у Донбасі та її роль у суспільно-культурному житті на межі XIX – XX ст. / С. М. Нестерцова // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. – К., 2003. – Вип. 6. – С. 297 – 302; Nestertsova S. M. Blahodiinist u Donbasi ta yii rol u suspilno-kulturnomu zhytti na mezhi XIX – XX st. / S. M. Nestertsova // Problemy istorii Ukrainy XIX - pochatku XX st. – K., 2003. – Vyp. 6. – S. 297 – 302.

17. Отчет Бахмутской городской управы за 1892 год. – Бахмут: Тип. Р. И. Грилихеса, 1893. – 113 с.; Otchet Bakhmutskoy gorodskoy upravu za 1892 god. – Bakhmut: Tip. R. I. Grilikhesa, 1893. – 113 s.

18. Отчет Бахмутской городской управы за 1894 год. – Бахмут: Тип. Р. И. Грилихеса, 1895. – 119 с.; Otchet Bakhmutskoy gorodskoy upravu za 1894 god. – Bakhmut: Tip. R. I. Grilikhesa, 1895. – 119 s.

19. Отчет Бахмутской городской управы за 1896 год. – Бахмут: Тип. Р. И. Грилихеса, 1897. – 131 с.; Otchet Bakhmutskoy gorodskoy upravu za 1896 god. – Bakhmut: Tip. R. I. Grilikhesa, 1897. – 131 s.

20. Отчет Бахмутской городской управы за 1898 год. – Бахмут: Тип. М. М. Крамарева, 1899. – 127 с.; Otchet Bakhmutskoy gorodskoy upravu za 1898 god. – Bakhmut: Tip. M. M. Kramareva, 1899. – 127 s.

21. Отчет Бахмутской городской управы за 1913 год. – Бахмут: Тип. И. И. Дерковского, 1914. – 124 с.; Otchet Bakhmutskoy gorodskoy upravu za 1913 god. – Bakhmut: Tip. I. I. Derkovskogo, 1914. – 124 s.

22. Отчет о деятельности Александровского городского общественного управления за 1899 год. – Александровск: Тип. Б. Я. Штерна, 1901. – 418 с.; Otchet o deyatelnosti Aleksandrovskogo gorodskogo obshchestvennogo upravleniya za 1899 god. – Aleksandrovsk: Tip. B. Ya. Shterna, 1901. – 418 s.

23. Памятная книжка Екатеринославской губернии на 1875 год. – Екатеринослав: Тип. Губ. правления, 1875. – 165, 88 с.; Pamyatnaya knizhka Yekaterinoslavskoy gubernii na 1875 god. – Yekaterinoslav: Tip. Gub. pravleniya, 1875. – 165, 88 s.

24. Петрова К. А. Благодійництво у діяльності училища-хутору глухонімих у м. Олександрівську Катеринославської губернії на початку XX століття [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/970/21.pdf?sequence=1&isAllowed=y>; Її ж. «Александровские новости» як джерело з історії благодійності м. Олександрівська Катеринославської губернії початку XX ст. [Електронний ресурс] / К. Петрова // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. – К., 2011. – Т. 22. – С. 254 – 263. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/72271/26-Petrova.pdf?sequence=1>; Petrova K. A. Blahodiinytstvo u diialnosti uchylshcha-khutoru hlukhonimykh u m. Oleksandrivsku Katerynoslavskoi hubernii na pochatku XX stolittia [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://ir.nmu.org.ua/bitstream/handle/123456789/970/21.pdf?sequence=1&isAllowed=y>; Yii zh. «Aleksandrovskye novosty» yak dzherelo z istorii

blahodiinosti m. Oleksandrivska Katerynoslavskoi hubernii pochatku XX st. [Elektronnyi resurs] / K. Petrova // Naukovi zapysky. Zbirnyk prats molodykh vchenykh ta aspirantiv. – K., 2011. – T. 22. – S. 254 – 263. – Rezhym dostupu: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/72271/26-Petrova.pdf?sequence=1>

25. Протоколы заседаний Мариупольской городской думы за 1890 год. – Мариуполь: Тип. А. А. Фронтова, 1892. – 387 с.; Protokoly zasedaniy Mariupolskoy gorodskoy dumy za 1890 god. – Mariupol: Tip. A. A. Frontova, 1892. – 387 s.

26. Смета доходов и расходов города Мариуполя на 1908 год с приложениями. – Мариуполь: Типография С. А. Копкина, 1908. – 300 с.; Smeta dokhodov i raskhodov goroda Mariupolya na 1908 god s prilozheniyami. – Mariupol: Tipografiya S. A. Kopkina, 1908. – 300 s.

27. Татаринов С. Й. Роль земських діячів у благодійності Бахмуту, Мариуполю Катеринославської губернії у XIX - на початку XX ст. [Електронний ресурс] / С. Й. Татаринов, Д. М. Бондарцов. – Режим доступу: http://seanewdim.com/uploads/3/2/1/3/3213611/tatarinov_s.i_bondartsov_d.m_the_role_of_zemstvos_leaders_in_philanthropy_in_bakhmut_mariupol_of_ekaterinoslavskaya_gubernia_in_the_19th_-_early_20th_centuries..pdf; Tatarynov S. Y. Rol zemskykh diiachiv u blahodiinosti Bakhmutu, Mariupoliu Katerynoslavskoi hubernii u XIX – na pochatku XX st. [Elektronnyi resurs] / S. Y. Tatarynov, D. M. Bondartsov. – Rezhym dostupu: http://seanewdim.com/uploads/3/2/1/3/3213611/tatarinov_s.i_bondartsov_d.m_the_role_of_zemstvos_leaders_in_philanthropy_in_bakhmut_mariupol_of_ekaterinoslavskaya_gubernia_in_the_19th_-_early_20th_centuries..pdf

Стаття надійшла до редакції 08.12.2017 р.

V. Korobka

CITY DUMAS AND COUNCILS AT THE HEAD OF THE ASSISTANCE TO THE NEEDY IN THE TOWNS OF EKATERINOSLAV PROVINCE IN THE LAST THIRD OF THE NINETEENTH CENTURY – AT THE BEGINNING OF THE TWENTIETH CENTURY

The number of the poor and the needy grew with the rapid urbanization processes in the last third of the nineteenth and at the beginning of the twentieth century in the cities of Ekaterinoslav province. The municipal authorities were made responsible for the help to them after the publication of the City Regulations in 1870.

Since the early seventieth of the nineteenth century a number of city administrations of Katerynoslav province ran asylums – shelters for the disabled, the poor, the incapacitated and the elderly people. For instance, the city asylum was founded in the city of Yekaterinoslav to take care of the poor Christians from lower middle class and bankrupt merchants. The asylum cash security was accomplished at the expense of the rental payment from the land donated to the city specifically for this purpose by P. Belyavsky. There were fifteen elderly and disabled people who had been looking after at the asylum since 1879.

The asylum in Novomoskovsk, which was maintained by means of the city budget and various donations, accepted persons of all classes without distinction of gender and age. In 1878 there were 11 people in it.

In Mariupol, the asylum for the disabled was founded in 1899 to commemorate the late A. Kharajayev, a well-known urban benefactor. His widow Sophia Kharajayeva donated for this purpose 15,000 rubles. In September 1895, when all construction works were completed, the asylum moved to a new stone building. In 1898 the Society Assistance to the poor was founded in Mariupol, which allowed the city council to build a homeless shelter in the city.

Under the mayor's supervision three trustees, appointed by the Council, ran the asylum in the city of Bakhmut. By the year 1899, two charitable institutions, a children's shelter for fifty girls and a homeless shelter for eighty people, received the annual material support from the municipal budget of Aleksandrivsk city.

Pavlograd in 1899 maintained the asylum, in which 19 men and 14 women were looked after, and Verkhnedniprovs'k, according to documents of 1899, did not maintain any charitable institution.

At the beginning of the twentieth century the city public administrations carried out a number of large-scale charity activities. Thus, according to the decision of the Luhansk City Council, on January 3, 1902, an asylum for 18 persons was opened in the city. Among the charitable actions related to municipal self-government is the deed of I. Mashevsky, the former chief of Yekaterinoslav police, who at his own expense built on urban land and equipped a homeless shelter. When the benefactor was transferred to another place, he appealed to the city administration on June 10, 1909 with the request to take the homeless shelter under their auspice, and it was done. From 130 to 200 people used this homeless shelter daily in 1913. But the shelter was not able to accommodate all those who needed the asylum in 1913 because of the influx of homeless. To settle the problem, the city council decided to open a new homeless shelter for 300 persons.

Each city, as far as possible, provided the assistance to charitable institutions. In so doing Oleksandrivsk and Mariupol had the highest expenditures in public welfare. At the same time, the money which was given for charitable organizations by Verkhnedneprovsk, Nikopol and Novomoskovsk had a rather symbolic character. Besides the city authorities, except those of Luhansk and Nikopol, gave small amounts of money to assist the poor. Financial support of homeless shelters was carried out only by public administrations of Ekaterinoslav and Bakhmut.

Key words: *care for the needy, charity, Katerynoslav province, city dumas and councils, the 1870 municipal statute.*

УДК 930: 33(477) "1958/1964"

Ю.В. Коробка

ЛІКВІДАЦІЯ МАШИННО-ТРАКТОРНИХ СТАНЦІЙ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1960-х – НАПРИКІНЦІ 1980-х рр.

У науковому опануванні реформи, пов'язаної з ліквідацією машинно-тракторних станцій (1958 р.), виокремлюється науковий доробок радянських дослідників часів «застою» та «перебудови», які по суті здійснили ревізію сукупності наукових праць періоду «відлиги» та їх методологічних підстав. Усупереч обмеженням, обумовленим історіографічною ситуацією, посиленням партійно-урядової політики ідеологізації історичної науки, гуманітаристика накопичила якийсь фактологічний матеріал та згенерувала низку міркувань, що є актуальними до нашого часу.

Ключові слова: *машинно-тракторна станція, ліквідації МТС (1958 р.), радянська історіографія ліквідації МТС, оцінки властивостей реформи.*

Вивчення хрущовської реформи, яка полягала в ліквідації 1958 р. машинно-тракторних станцій (далі – МТС), розпочалося ще за часів «відлиги». У цей (перший) історіографічний період наукове опанування важливої реформи зосереджувалося на проблемах виникнення перетворення та очікуваних його позитивних наслідках – зразках нібито більш ефективного застосування придбаної колгоспами техніки та дієвість переходу до них механізаторських кадрів. Протягом другої половини 1960-х – наприкінці 1980-х рр., за часів «застою» та «перебудови», у висвітленні ліквідації МТС відбулися два повороти, що умовно можна класифікувати як другий та третій

Міністерство освіти і науки України
Маріупольський державний університет

ВІСНИК
МАРІУПОЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ: ІСТОРІЯ. ПОЛІТОЛОГІЯ

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Головний редактор чл.-кор. НАПН України, д.політ.н., проф. К. В. Балабанов

Заснований у 2011 р.

ВИПУСК 20

МАРИУПОЛЬ – 2017

УДК 3(05)

Вісник Маріупольського державного університету.

Серія: Історія. Політологія

Збірник наукових праць

Видається 3 рази на рік. Заснований у 2011 р.

Рекомендовано до друку Вченою радою МДУ (протокол № 7 від 27.12.2017 р.)

Вісник МДУ. Серія: Історія. Політологія включено до Переліку наукових фахових видань України з політичних наук (наказ МОН України № 793 від 04.07.2014 р.) та історичних наук (наказ МОН України № 261 від 06.03.2015 р.).

Видання включено до міжнародних наукометричних баз даних

Index Copernicus International sp.z o.o. та **«Российский индекс научного цитирования» (РИНЦ)**, а також до фонду наукової електронної бібліотеки **«КиберЛенинка»**

Головна редколегія:

Головний редактор – чл.-кор. НАПН України, д.політ.н., проф. К. В. Балабанов

Заст. головного редактора – д.е.н., проф. О. В. Булатова

Члени редколегії: д.філол.н., проф. С. В. Безчотнікова,
д.і.н., проф. В. М. Романцов, д.культурології, проф. Ю. С. Сабадаш,
д.ю.н., проф. О. В. Філонов, д.е.н., проф. Ю. І. Чентуков.

Редакційна колегія серії:

Головний редактор – чл.-кор. НАПН України, д.політ.н., проф. К. В. Балабанов

Заступник головного редактора – д.і.н., проф. В. М. Романцов

Відповідальний секретар – к.політ.н., проф. М. В. Трофименко

Члени редакційної колегії: д.політ.н., проф. В. А. Войналович, д.і.н., проф. А. В. Гедьо,
д.і.н., проф. І. М. Грідіна, д.і.н., проф. О. І. Гуржій, д.політ.н., проф. Г. І. Зеленько, д.і.н.,
проф. В. Ф. Лисак, д.і.н., проф. Р. О. Литвиненко, д.і.н., проф. Ю. І. Макар, д.політ.н., проф.
І. Г. Оніщенко, д.політ.н., проф. Н. П. Пашина, д.і.н., проф. І. С. Пономарьова, д.і.н., проф.
О. П. Реєнт, д.політ.н., проф. С. Ю. Римаренко, д.соціол.н., проф. Б. В. Слющинський,
д.і.н., проф. О. В. Стяжкіна, д.і.н., проф. Н. Р. Темірова.

Іноземні фахівці: д.політ.н., проф. Т. Граціані (Італійська Республіка),
д.політ.н., проф. К. Карнасіотіс (Грецька Республіка),
д.політ.н., проф. С. Корнеа (Республіка Молдова),
д.і.н., проф. П-Р. Магочій (Канада),
д.політ.н., проф. А. Романо (Італійська Республіка).

Науковий секретар – к.і.н., доц. С. С. Арабаджи

Засновник: Маріупольський державний університет

87548, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129а

тел.: (0629)53-22-60; e-mail: visnyk.mdu.istoria.politologia@gmail.com

Сайт видання: www.visnyk-politologia.mdu.in.ua ; visnyk-polit.hist@mdu.in.ua

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
(Серія КВ №17802-6652Р від 24.05.2011)

Тираж 100 примірників. Замовлення № 070/018

Видавець «Видавничий відділ МДУ»

87500, м. Маріуполь, пр. Будівельників, 129а

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи
ДК №4930 від 07.07.2015 р.

ISSN 2518-1521 (Online)

ISSN 2226-2830 (Print)

© МДУ, 2017

ЗМІСТ

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

Богатікова О.В. МІСЦЕ Г. ПАВЛУЦЬКОГО У НАУКОВОМУ ЖИТТІ УКРАЇНИ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.	9
Волоніць В.С. СТРУКТУРИЗАЦІЯ ГРЕЦЬКОГО НІЖИНСЬКОГО КУПЕЦТВА В КОНТЕКСТІ ВНУТРІШНЬОЇ ТА ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ ХVІІІ–ХІХ СТ.	15
Гедьо А.В. МАТЕРІАЛИ ОСОБОВОГО ПОХОДЖЕННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ КУПЕЦТВА НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ КІНЦЯ ХVІІІ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.	22
Демідко О.О. ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ТЕАТРАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ МАРІУПОЛЯ (1946–1960-ті рр.)	35
Довбня О.А. ПОЛІТИЧНІ РЕПРЕСІЇ НА ДОНБАСІ В 1930-ТІ РР.: ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС	43
Кліш А.Б. СУСПІЛЬНО-ХРИСТИЯНСЬКИЙ РУХ В ГАЛИЧИНІ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ. В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА НАПРЯМКИ ДОСЛІДЖЕННЯ	53
Коробка В.М. ДУМИ Й УПРАВИ НА ЧОЛІ ДОПОМОГИ НУЖДЕНИМ У МІСТАХ КАТЕРИНОСЛАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.	62
Коробка Ю.В. ЛІКВІДАЦІЯ МАШИНО-ТРАКТОРНИХ СТАНЦІЙ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1960-х – НАПРИКІНЦІ 1980-х рр.	70
Куликов В.А. СТАНОВЛЕННЯ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ (НА МАТЕРІАЛАХ ЮЖНО-РУССКОГО ДНЕПРОВСЬКОГО МЕТАЛЛУРГІЧЕСЬКОГО ОБЩЕСТВА)	83
Лисенко А.А. СТВОРЕННЯ ОСОБЛИВОЇ НАРАДИ ПРИ ВЕРХОВНОМУ КЕРІВНИКУ ДОБРОВОЛЬЧОЇ АРМІЇ: ЇЇ СКЛАД ТА ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ	91
Нефьодов Д.В. НОВІТНЯ УКРАЇНСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ РОБІТНИЦТВА УРСР (1946–1965 рр.)	97
Новікова С.В. ВНЕСОК МАРІУПОЛЬСЬКОГО ПОВІТОВОГО ЗЕМСТВА У РОЗВИТОК ПОЧАТКОВОЇ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В МАРІУПОЛЬСЬКОМУ ПОВІТІ (70-і рр. ХІХ – початок ХХ ст.)	103
Ророчух О. PERSONALITY OF G.I. CHELPANOV FROM THE POINT OF UKRAINIAN SCIENTIFIC VIEW: THE BIOGRAPHIC APPROACH	115
Тарасов С.В. БОГДАН ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ В РОСІЙСЬКІЙ ДОРЕВОЛЮЦІОННОЇ	126